

ERNYEI BEÁTA

EGY BEFEJEZETT NAGY MŰ ÚJRATEREMTÉSE

– AZ ALKOTÓ NEM PIHEN

Vidnyánszky Attila, a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház főrendezője és a debreceni Csokonai Színház igazgatója idén a negyedik változatát rendezte meg *Az ember tragédiájának*. Az első Beregszászon született 1999-ben, ennek átértelmezéseit illetve továbbgondolását láthatjuk a zsámbéki, a monumentális szegedi vagy a legutóbbi, debreceni előadásban is. A Csokonai Színházban március elején került bemutatásra a negyedik változat, melyben a korábban Lucifert játszó Trill Zsolt most Ádámként jelenik meg, Évát a beregszászi Vass Magdolna, Lucifer szerepét pedig ezúttal a sepsiszentgyörgyi Pálffy Tibor alakítja. Mellettük Beregszász egykori színészei: Szűcs Nelli, Varga József, Kristán Attila, Tóth László és a mostani társulat tagjai is fontos szereplői a darabnak.

Az előadás visszafogottabb, kevésbé látványos a Dóm térihez képest, de ez nem vesz el az erejéből. Erőről beszélek, hisz maga alá vonja a nézőt, s hatásától még sokáig nem szabadulhat. Ez az újraértelmezés bennem is átírja a művet, ezentúl másképp gondolok a drámára. Mi változott? A szöveg ugyanaz, az előadók is többnyire. Mennyiben különbözhet egy mű egyazon ember olvasataiban? „Nem az idő halad: mi változunk” – mondja Lucifer, s talán ez a változás teremti újra a Tragédiát Vidnyánszkyban, az olvasóban és a nézőben.

Földet ásó emberpárral kezdődik a darab. A föld mint szimbólum: teremtés, élet, munka – ezekre a fogalmakra asszociálhat a néző. A paradicsomból való kiűzetés utáni pillanatokat láthatjuk a mű legelején: keményen dolgozik a pár, majd visszaugrunk időben a teremtéshez; az Úr (Varga József) kiemeli a földből az első embert. A mennyezetről leengedett hatalmas szakáll jelképe is megjelent már korábban. Magasztosan ül trónján az Úr, de hamarosan rájöhettünk, hozzánk, érző emberekhez hasonlatos Ő is: mérges, dühében szakállát rázza, száműzi Ádámot és Évát, végül mégis megbocsát nekik. Emberi egyszerűségét bizonyítja az is, hogy a darab további részében munkásruhába bújva jelenik meg a háttérben; javít és szerelget, érezzük, az alkotó mégsem pihen egészen, nem hagyta magára az emberiséget.

Végig halványnak érzem Éva jelenlétét. Nem élénk, nem meghatározó személy, inkább úgy tűnik, mintha nem volna jelentős szerepe. Ez korántsincs így, hiszen Éva az, kihez Ádám kiábrándultságában menekül, kinek keblén pihenve semmi gondja nem lehet, Éva a szépség, a szerelem, e földre csak az ő mosolya hozhat gyönyört és mindenekfölött ő az élet. Míg eleinte csak nézőként vesz részt, a római színtől kezdve már benne él az adott korban, de Londonban megelégteli ezt a kétséges helyzetet. Őt már nem riasztja tovább a tátongó mélység, mi előtte áll, kilép a darabból s gondtalan gyermek módjára rajzolgat és eszeget a továbbiakban.

Lucifert látván a karmester szerepe jut eszembe. Kinézete megegyezik azzal, ahogy elképzelném a gonoszt; a fekete haja, ruhája, sötét bőre, nyúlánk teste, táncszerű járása, kántáló hangja mind-mind igazolja a sötét angyal képét. Harcol, hogy elérje célját, ezzel kapcsolatos kétségeinek is hangot ad időnként, tehát benne is emberi vonásokat láthatunk; kétségbeesetten küzd, majd elbukik. Ő a tagadás, az örök kétség, az, ki nem hagyja nyugodni az embert a boldog paradicsomi létben, az, ki megmutatja Ádámnak a borús jövőt, és örvend, mikor Ádám rádöbben törekvéseinek hiábavalóságára. Az ember fölött áll, végül mégsem tudja legyőzni azt.

Ha visszánézek a történelem egy-egy véres korszakára, melyekben a múlt nem szűkölködik, elmerengek és csodálkozom: hogyan képes ez a Föld elviselni ennyi borzalmat? Hogyan lehet az, hogy tovább forog, mint ha mi sem történt volna? Hát nem hagy rajta sebet ez a rengeteg tragédia? Képtelen ötlet, hisz a Föld nem él, nem érez, miért zavarná, hogy a felszínén értelmetlen gyilkosság, sőt gyakran tömeggyilkosság, árulás, csalás, szenvedés és jajszó van. De ha a Föld mindezt el is viseli a hátán, képes-e egy ember végigmenni a múlt összes szennyén? Nem csupán egy-egy kor borzalmain, hanem az egész történelem fájdalman. Ráadásul mindezt úgy *átélve*, bőrén tapasztalva, hogy az már nem a letűnt korok fájdalma, hanem a jövő. Az ő jövője. Az emberiség jövője. Képes-e mindezt nem csupán végignézni, hanem végigélni anélkül, hogy beleőrülne már a legelején? Mikor eljut a végére, ahol az ember már teljesen elállatiasodott, mikor látja, hogy minden törekvése, minden reménye hiábavaló volt, képes-e visszatérni Évához és haladni a vég felé? Igen, Ádám képes rá, sőt pozitívan látja a jövőjét: küzd és bízik. Küzd, de miért, ha már egyszer végigküzdötte hasztalanul? Bízik, de miben, ha látta az elkerülhetetlen véget? Milyen embernek kell lennie ahhoz, hogy mindezt ép ésszel elviselje? Úgy gondolom, hogy három olyan embertípus van (ha van egyáltalán), aki ezt meg

tudja tenni. Először is az, aki nem éli át, nem tudatosan benne igazán, hogy ez az ő jövője, inkább játékként nézi gyermeki rácsodálkozással, mint mi, a közönség is, mikor végignézzük vagy olvassuk a Tragédiát. Továbbá az érzéketlen, akinek nem esik meg a szíve a tragikus emberi sorsokon. Bátoran állíthatom, hogy e kettő nem lehet igaz Ádámra, hisz látjuk, hogy érti és érzi mindazt, ami körülveszi. Így csak arra tudok gondolni, hogy ő nagyon erős lélek. Nagyon erős, sőt annál is több: természetfeletti erővel kell bírnia ahhoz, hogy mindezt elviselje. Ha Trill Zsolt alakítására gondolok, nem látom ezt az erőt. Inkább egy kíváncsi gyermekre emlékeztet, aki ugyan együtt szenved az adott korrallal, de mégis mindig továbblép. Mit érezhet mindvégig? Mindegyik színben csalódik, de úgy érzi, ha változtat rajta, akkor szebb lesz a jövő. Változtat, és újból csalódik. Megint változtat, és megint csalódik, sőt egyre rosszabb és rosszabb (gondoljunk csak a Falanszterre vagy az eszkimó világra). Meddig lehet ezt csinálni, hogy lehet mindig küzdeni tovább? Mikor pedig a végéhez ér, mikor látja az emberi út értelmetlenségét, akkor is feláll és küzd. Küzd és bízik. Talán úgy gondolja, hogy az nem az ő jövője. Hiszen nem konkrétan az övé, hanem az emberiségé a végzetes sors. Talán úgy gondolja, hogy nem érdemes évezredek távlatába nézni, mikor ott a jelen. A jelen pedig az, hogy hamarosan apa lesz. Életének néhány évtizedes céljait és örömeit nézi csupán. Vagy még annyit sem, mindig csak az aznapot. Talán így, vagy csakis így lehet élni tovább. Élni. Az élet a legfőbb ösztön, ezt eldobni nem nagyobb hiábavalóság, mint a jövő borzalmainak tudatában vinni az igát tovább? Nem irigylem Ádámot és az őt alakító színészt sem. Egy folytonos ellentmondást érzek benne, hisz látjuk, hogy ő nem az a típus, aki érzéketlenül szemléli a jövőt és mindenre fittyet hányva végzi a napi ügyes-bajos dolgait. A végén mégis ezt teszi, ilyenné válik, vagy csak megpróbálja azt. Ha Madách továbbírta volna az életét, vajon milyen sorsot szán neki? Én még mindig úgy gondolom, hogy képtelenég, lehetetlen, hogy egyetlen emberi lélek ilyen nagyon meg legyen terhelve, és mégis minden reggel felkel, eszik, iszik, dolgozik, szeret és éli a mindennapokat, mintha mi sem történt volna. Ha így él, nem veszít-e el valamit önmagából? Nem kell-e ledobnia lelkének érzékenységét, szellemének kíváncsiságát, bölcsességét? Talán ezért mondja az elején, hogy „hová lett énem zárt egyénisége”. Erőre van szüksége. Visszatér Isten óvó karjai közé, mellette áll a nő, kit szeret – csak ezekből meríthet elegendő erőt ahhoz, hogy mindent feledve nekivágjon az emberiség oly sötét történetének.

Már említettem, hogy minden színész fontos alkotója az egésznek, hiszen láthatjuk benne a jól ismert beregszászi arcokat, kik színről színre jelen vannak kisebb-nagyobb szerepekben. Tőlük lesz a darab élénk, dinamikus, nagy részük van az összhatásban. Maradandó élmény velük együtt kísérni el Ádámot az idő vonalán. Az egész mű hangulatában van valami, ami átjárja és csontig hatja a nézőt. Boncolgathatnám a többi elemét is, mint az aláfestő zenét, az angyali kar zengzete, a hatalmas, halált hordozó kaszás fenyegető megjelenése, vagy a díszlet bármelyik más eleme, de nem találnék választ arra, hogy mitől van az előadásnak ilyen nagy hatása. Itt is, mint a Vidnyánszky-darabokban általában, az összjátékból sugárzik az erő.

